

Naslovnica: **Velikan**. Foto: Ana Kriselj.

Proteus

Izbjava od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik: Prirodoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Daksobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavc

dr. Petra Draškovič

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavletic

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbit

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Prirodoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 2.500 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Prirodoslovno društvo Slovenije, Salendrova 4, p.p. 1573, 1001 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14, faks (01) 421 21 21.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,00 EUR, za naročnike 4,20 EUR, za upokojence 3,50 EUR, za dijake in študente 3,00 EUR.

Celoletna naročnina je 42,00 EUR, za upokojence 35,00 EUR, za študente 30,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 0201 0001 5830 269, davčna številka: 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

<http://www.proteus.si>

prirodoslovno.drustvo@gmail.com

© Prirodoslovno društvo Slovenije, 2014.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Uvodnik

V tokratnem uvodniku se bom vrnil k razmišljanju o izobraževanju in njegovi vlogi v sodobni družbi. Izobraževanje je danes na vseh svojih ravneh v krizi. Najbolje je, da trditev začetnem utemeljevati z navedbo na videz in za splošno prepričanje »neproblematičnega« stavka iz osnutka zakona o visokem šolstvu, ki trenutno še čaka v predalu na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport: »Univerza (...) neposredno ali prek svojih članic v izobraževalnem procesu posreduje spoznanja z več znanstvenih oziroma umetniških področij ali disciplin.« V resnici stavek sporoča nekaj najbolj vprašljivega. V njegovem jeziku so učitelji in študenti »izginili«, »vzniknile« pa so ustanove – univerza in članice. Človek iz krvi in mesa, z vsemi svojimi strahovi in upanji, pomanjkljivostmi in odlikami, je »poniknil« v brezosebne mehanizme ustanove. Še bolj vprašljiva je uporaba besedne zveze *posredovati spo-*

znanja. Glagol *posredovati* predpostavlja ločitev na univerzo in njene članice, ki imajo *védenje* in ki ga kot nekakšen »izgotovljeni izdelek«, »nekakšno blago«, predajajo tistim, ki ga nimajo, v »uporabo«. Izobraževanje na univerzi in njenih članicah je zdaj razumljeno kot tehnokratsko »vlivanje« znanja v »glave« študentov, ki so tako postali le še trpni predmet izobraževalnega pogona. V tako razumljenem izobraževanju ni le znanje »blago«, ampak so »blago« postali tudi učitelji in študenti. Ali kot je »slikovito« zapisano v knjigi s presunljivim naslovom *Ubijanje mišljenja. Smrt univerz (Killing Thinking. The Death of the Universities)*, ki jo je leta 2004 napisala angleška univerzitetna profesorica ženskih študij Mary Evans: profesorji so (tudi) v Veliki Britaniji postali samo še avtomati, ki študentom »dobavljajo učno blago«, študenti, ki so tudi postali avtomati, pa ga samo še »dvigujejo«. Študij-

ske programe na naših univerzah tako na primer ne izvajajo več le tisti učitelji, ki so jih zasnovali, ampak to lahko počnejo tudi tisti, ki pri snovanju sploh niso sodelovali, od števila študentov je do nedavna bilo odvisno celo financiranje posameznih fakultet, vedno glasnejša so tudi razmišljanja o plačljivosti študija. Da ne omenjamo vsaj že desetletje trajajočih neoliberalnih »zahtev« po *podrejanju* univerze gospodarstvu in »trgu dela«, kar bolonjska prenova univerze na svoj način bolj ali manj »vestno« tudi že uresničuje. Taka usmeritev pa ni postala uradni cilj samo univerzitetnega, ampak vsega izobraževanja v Evropski uniji. Brati moramo samo strateški dokument Evropske komisije z naslovom *Premislek o izobraževanju: investicija v spretnosti za boljše socialno-ekonomske dosežke* (2012). V njem najdemo zapisan tudi sledeči stavek: »[E]vropski [izobraževalni] sistemi še vedno ne zagotavljajo pravih spretnosti za zaposljivost in ne sodelujejo ustrezno s poslovnim okoljem in zaposlovalci, da bi približali učno izkušnjo realnosti delovnega okolja.« Prav to neskladje med potrebami gospodarstva in kompetencami, ki jih ponuja šola, naj bi povečevalo »skrb za kompetitivnost evropske industrije« (več je mogoče prebrati v spremni študiji Slavka Gabra v drobni knjižici *Finska v vrhu znanja 2030. Študija o prihodnosti izobraževanja. Poročilo finskega sindikata vzgoje in izobraževanja OAJ*, ki je v slovenskem jeziku izšla leta 2014). Neoliberalna ideologija tako postaja idejni temelj vsega sodobnega izobraževanja.

Tako izobraževalno politiko je v svoji knjigi z naslovom *Dobro izobraževanje v dobi merjenja* (*Good Education in an Age of Measurement*, 2010) nizozemski univerzitetni profesor in raziskovalec na področju izobraževanja Gert J. J. Biesta (1957-) ostro kritiziral: »Izobraževanje postane neizobraževalno, če vso svojo pozornost usmeri le v socializacijo – to je v 'nameščanje' 'prišlekov' v obstoječi družbeni, kulturni in politični red (ki je danes neoliberalen, saj ga določa, kot vidimo, predvsem, če ne celo izključno, ekonomija; opomba je moja) – in ne kaže zanimanja za načine, na katere prišleki lahko na neki način hkrati postajajo tudi neodvisni od takega reda. Z drugimi besedami, izobraževanje mora vedno namenjati posebno pozornost tudi človekovi svobodi [...]«

V Biestovi kritiki sodobne neoliberalne izobraževalne politike odmeva misel, ki jo je nemški

filozof Immanuel Kant (1724-1804) zapisal v svojem znamenitem besedilu *Odgovor na vprašanje: Kaj je razsvetljenstvo?* (1783, v slovenskem prevodu leta 1987 in leta 2006 v knjigi Immanuel Kant: *Zgodovinsko-politični spisi*): »[J]avna uporaba lastnega uma mora biti vsekakor svobodna in samo ona lahko pripelje do razsvetljenosti med ljudmi. Njegova zasebna raba je lahko pogosto tudi zelo omejena, ne da bi bil zato napredek v razsvetljevanju huje prizadet. Z javno rabo lastnega uma razumem tisto, ki jo kdo kot učenjak izvaja pred celotnim občinstvom sveta bralcev. Zasebno rabo uma pa imenujem tisto, ki si jo sme dovoliti na določenem zaupanem mu civilnem položaju ali uradni službi.«

Če Biestovo kritiko povežemo s Kantovo razsvetljensko mislijo, potem lahko zapišemo naslednje. Kadar učitelji »izobražujejo« le zato, da bi se otroci, učenci in študenti čim bolj »uspešno« poistovetili z »obstoječim družbenim, kulturnim in političnim redom« - ki je danes neoliberalen -, se predajajo *zasebni rabi uma*. Z drugimi besedami, delujejo kot »nedoletni« posamezniki, kot tisti torej, ki niso sposobni »uporabljati svojega razuma brez vodstva koga drugega«. Biesta ima popolnoma prav: tako izobraževanje v resnici sploh ni izobraževanje, je samo učenje, neredko celo zgolj urjenje spretnosti »za boljše socialno-ekonomske dosežke«. Posledica takega »izobraževanja« - ki pa je hkrati tudi vzrok zanj - je »nedoletna«, neoliberalna avtoritarna družba.

Današnje prevladujočo neoliberalno avtoritarno družbo obvladuje torej – če uporabimo besednjak Slavoj Žižka – nekakšni nezapisani *Denkverbot*, »prepoved« mišljenja, ki jo zgodovinsko ponazarja znamenita izjava angleške ministrske predsednice Margaret Thatcher: »Neoliberalizem nima alternative.« Sporočilo ljudem je »jasno«: Ne *razmišljajte*, neoliberalno upravljanje gospodarstva je »naravno« dejstvo, vse drugo so le fantazije, zato bodite poslušni in »vam bo dobro na zemlji«. Biesta je prepričan, da bi se učitelji – kot tudi vsi ljudje - morali odločno spopasti z neoliberalno »prepovedjo« mišljenja in *se osvoboditi* uročnosti z njo. To pa lahko storijo le, če začnejo izobraževati v skladu s Kantovim razsvetljskim geslom: »Bodi pogumen, uporabljalj svoj *lastni* razum.« Tako uporabo razuma je Kant imenoval *javna raba uma*. Opisal jo je takole: »Za razsvetljenstvo pa ni treba drugega kot *svobode* in to najbolj neškodljive od vsega, kar se lahko

imenuje svoboda, namreč tole: uveljavitev vsestranske *javne rabe* lastnega uma. Zdaj pa slišim z vseh strani klice: ne *rezonirajte* [poslovenjeno: ne *razmišljajte*]! Častnik pravi: »Ne rezonirajte, eksercirajte!« Finančni svetnik: »Ne rezonirajte, plačajte!« Duhovnik: »Ne rezonirajte, verujte!« [...] Vseповsod je tu omejitev svobode. Katera omejitev pa je razsvetljenstvu v oviro in katera to ni, temveč ji je le v pomoč? – Odgovarjam: *javna raba* lastnega uma mora biti vsekakor svobodna in samo ona lahko pripelje do razsvetljenosti med ljudmi.«

Zdaj se lahko vrnemo k drugemu delu Biestovega besedila. V njem je zapisano Biestovo razumevanje *javne rabe uma* v izobraževanju. Izobraževanje je tako lahko le takrat, kadar v otrocih, učencih in študentih razvija sposobnost in moč za kritično spoprijemanje z obstoječim družbenim, kulturnim in političnim redom, ki je danes neoliberalen. Kar pa ni dovolj. V otrocih, učencih in študentih mora namreč razvijati tudi sposobnost in moč za kritično spoprijemanje s samim seboj. Izobraževanje mora zato vedno namenjati posebno pozornost tudi človekovi svobodi.

Biesta izobraževanje očitno razume kot *Bildung* (ta nemški klasični humanistični pojem je zaradi svoje pomenske mnogoznačnosti izredno težko prevesti z eno besedo, v slovenščini zanj uporabljamo celo vrsto izrazov: izobrazba, kultura, omika, vzgoja, pa tudi samooblikovanje, samouresničevanje, samoporajanje ali samopotrjevanje). Nemški filozof Hans-Georg Gadamer (1900–2002) je v knjigi *Resnica in metoda* (1960, v slovenskem prevodu 2001) pojmu *Bildung* podelil prav poseben pomen, z njim je kot cilj mišljenja izpodrinil in nadomestil pojem »vednosti«. Trdil namreč je, da je preoblikovanje nas samih najpomembnejše, kar lahko storimo v življenju. Skrajno subtilni pojem *Bildung* zaznamuje torej človekovo bivanjsko naravnost, ki jo dovolj dobro opisuje tudi beseda samoporajanje. Gadamerju samoporajanje pomeni, da človek postaja novo bitje. Kaj pa sploh pomeni postajati novo bitje? Stališče nemškega filozofa Georga Wilhelma Friedricha Hegla (1770–1831) je bilo naslednje: Obče bistvo človeške omike je, da iz sebe naredi obče duhovno bitje. Kdor se prepušča partikularnosti, kdor se žene samo za svojimi zasebnimi koristmi, kdor se – če uporabimo Kantov besednjak – predaja *zasebni rabi uma*, je zato neomi-

kan. Toda Hegel ne bi bil Hegel, če ne bi dodal: Bistvo vsakega človekovega delovanja je, da snovno in družbeno resničnost omikuje, namesto da bi ju potrošilo, »unicilo«. Ko pa človek omikuje snovno in družbeno resničnost, omikuje in spoznava tudi samega sebe. Omika, *Bildung*, tako pomeni etično bivanjsko držo, ki si prizadeva za dostojanstvo vsega živega in neživega.

Zdaj je morda bolj razumljivo, zakaj je Biesta pri svojem razmišljanju o dobrem izobraževanju uporabil pojem *pedagogika prekinitve*, ki bi ga lahko imenovali tudi *pedagogika osvoboditve*. V človeku skuša odkriti in razviti sposobnosti in moč, da bi se lahko »iztrgal« iz dušičih vezi obstoječega družbenega, kulturnega in političnega reda in njegovih ustanov in da jih ne bi več jemal za nekaj samoumevnega in nespremenljivega. *Pedagogika osvoboditve* skuša omogočiti porajanje »novega človeka« in »nove družbe«.

Mary Evans je svoj boj za »osvoboditev« univerz razumela radikalno. Razumemo ga lahko kot alegorijo človekovega boja proti neoliberalizmu: »Naslov knjige namiguje na možnost smrti v slonokoščinem stolpu univerze. [...] Obstaja verjetnost, da se bodo stolpi počasi začeli prazniti z ustvarjalnostjo, ko se bodo nove generacije naveličale smrtonosnih možnosti birokratizirane univerze in se odločile, da zapustijo njen svet in začnejo razvijati svojo nadarjenost kje drugje. Če se bo to zgodilo, bodo univerze, kakršne smo jih poznali do sedaj, verjetno počasi izgini- le. Morda se bodo univerze resnično demokratizirale šele tedaj, ko jih bodo prihodnje generacije zapustile; morda ni več potrebno, da ideje živijo v posebej za njih namenjenih prostorih. [...] Če naj izobraževanje v liberalni demokraciji sploh kaj pomeni, potem moramo priznati, da ni nujno, da ga izenačujemo s prilagodljivostjo in poslušnostjo ter kaznovalnimi režimi ocenjevanja dosežkov. Morda bi na začetku 21. stoletja spet morali poskusiti uživati v pristni akademski svobodi.« Nekaj podobnega trdi tudi »avtorska skupina« slovenskih študentov, raziskovalcev in univerzitetnih učiteljev v knjigi z naslovom *Kaj po univerzi?* Izšla je leta 2013.

In – ali ni že Albert Einstein svoja velika odkritja objavljaj, ko je služboval na patentnem uradu in ne na univerzi?

Tomaž Sajovic